

БЕЗПЕКА УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЯК ПРАВОВЕ ПОНЯТТЯ

Михайлов П.С.,

*аспірант кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова*

MichalovPaschaCH @ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-7211-6414>

Михайлов П. С. Безпека учасників кримінального провадження як правове поняття.

Висвітлюється проблема безпеки учасників кримінального провадження у кримінальному процесуальному праві. Обґрунтовується, що це одне із найфундаментальніших прав людини, адже безпека учасників кримінального провадження вказує на забезпечення захисту фундаментальних прав і свобод, які становлять основу життя будь-якої людини від надзвичайних та будь-яких інших загроз чи небезпечних ситуацій. Безпека як правове явище розуміється як правовий механізм (правова система), що допомагає людині у реальній небезпеці. У зв'язку з цим робиться висновок, що в цілому безпека змістовно відкривається як складне та багатовимірне правове явище, яке у різних площинах набуває відповідних змісту та форми, адже мова йде про певний стан правової захищеності суб'єкта, проте, це є особливий стан у межах кримінальних процесуальних правовідносин у визначений період часу та за певних умов. У зв'язку з цим обґрунтовується, що безпеку не слід розглядати як зафіксований, незмінний на правовому рівні стан, тобто такий режим захисту суб'єктів від загроз, коли відсутні зазіхання ззовні. З урахуванням цього, загроза у кримінальному процесуальному праві розглядається як негативний розвиток подій, як сукупність потенційних або реальних умов і чинників або дій фізичних чи юридичних осіб, що порушують нормальний стан учасників кримінального провадження і здатні призвести до небажаних змін. Обґрунтовується, що безпека учасників кримінального провадження – це стан правової захищеності, за якого учасникам кримінального провадження не загрожує небезпека через несвоєчасне виявлення, запобігання і нейтралізацію реальних та потенційних загроз. Забезпечення безпеки учасників кримінального провадження – це діяльність правоохоронних органів, спрямована на здійснення необхідних заходів (правових, організаційних, технічних та інших) за наявності загрози життю, здоров'ю, власності, честі, гідності та репутації осіб у зв'язку з їх участю у судовому розгляді кримінальних проваджень.

Ключові слова: безпека, учасники кримінального провадження, кримінальне процесуальне право.

Mikhailov P.S. Security of participants in criminal proceedings as a legal concept.

The problem of security of participants in criminal proceedings in criminal procedural law is covered. It is argued that this is one of the most fundamental human rights, as the safety of participants in criminal proceedings indicates the protection of fundamental rights and freedoms that form the basis of everyone's life from emergencies and any other threats or dangerous situations. Security as a legal phenomenon is understood as a legal mechanism (legal system) that helps a person in real danger. In this regard, it is concluded that in general, security is meaningfully revealed as a complex and multidimensional legal phenomenon, which in different areas acquires the appropriate content and form, because it is a certain state of legal protection of the subject, however, it is a special state within the framework of criminal procedural legal relations in a certain period of time and under certain conditions. In this regard, it is argued that security should not be seen as a fixed, unchanging state, ie a regime of protection of subjects from threats when there are no external encroachments. With this in mind, the threat in criminal procedural law is seen as a negative development, as a set of potential or actual conditions and factors or actions of individuals or legal entities that disrupt the normal state of participants in criminal proceedings and can lead to undesirable changes. It is substantiated

that the security of the participants in criminal proceedings is a state of legal protection in which the participants in criminal proceedings are not in danger due to the timely detection, prevention and neutralization of real and potential threats. Ensuring the safety of participants in criminal proceedings is the activities of law enforcement agencies aimed at implementing the necessary measures (legal, organizational, technical and other) in the presence of threats to life, health, property, honor, dignity and reputation of persons in connection with their participation in trial of criminal proceedings.

Key words: security, participants in criminal proceedings, criminal procedural law.

Постановка проблеми. Кримінальне процесуальне законодавство особливу увагу приділяє правому забезпеченню безпеки учасників кримінального провадження. Проте наукові дослідження у цій сфері як правило стосуються конкретних кримінально-процесуальних заходів, а не в цілому безпеки як правового явища у кримінальному процесуальному праві. Тому на часі є необхідність ґрунтовного наукового аналізу забезпечення безпеки учасників кримінального провадження, який досягатиметься не через конкретні засоби забезпечення, а через комплексну характеристику, як складову безпеки у праві взагалі та осмислюватиметься як об'єктивне явище, забезпечуване правом. Поручена проблема видається актуальною також з огляду на необхідність удосконалення механізму забезпечення заходів безпеки учасників кримінального провадження у Кримінальному процесуальному Кодексі України з огляду на сучасні виклики.

Стан опрацювання. Питання безпеки учасників кримінального провадження у кримінальному процесуальному праві почали підніматися ще за радянських часів, важливо згадати таких вчених як С.А. Александров, В.П. Бахін, А.Н. Васильєв, А.Я. Вишинський, С.М. Гробов, М.В. Куркін, М.А. Філіпова, С.А. Шейфер та інші, праці яких лежать у фундаменті подальших сучасних наукових розвідок. Вітчизняні вчені також актуалізують питання забезпечення безпеки учасників кримінального провадження, з поміж інших, можна виділити роботи О.В. Бардацької, І.В. Басистої, В.І. Боярова, О.О. Гринків, Б.М. Качмара, М.І. Костіна, А.М. Орлеана, А.О. Ляш, В.В. Касько, М.О. Свіріна, Є. В. Медведєва, М. С. Таганцева, Л.М. Шестопалова, А.І. Пясецького, М. І. Хавронюка, А. М. Яценка та інших. Віддаючи належне теоретичній і практичній значущості наукового доробку в царині кримінального процесуального права, слід зазначити, що на сьогодні вчені мало досліджують це поняття, а в науці в цілому відсутнє єдине наукове бачення.

Метою статті є дослідження поняття безпеки учасників кримінального провадження.

Виклад основного матеріалу. Безпека учасників кримінального провадження – досить актуальна проблема у кримінальному процесуальному праві, адже мова йде про одне із найфундаментальніших прав людини. Так, Конституція України проголошує: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» (ст. 3), «Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними» (ст. 21). У зв'язку з цим «кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань» (ст. 34). Істотним є те, що здійснення зазначених прав людини може бути обмежене лише законом і лише в інтересах національної безпеки держави, або територіальної цілісності чи громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, а також задля охорони здоров'я населення, задля захисту репутації або прав інших людей, задля запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або ж для підтримання авторитету та неупередженості правосуддя. Керуючись вищевказаними нормами Основного Закону України можна сказати, що право на безпеку учасників кримінального провадження слід розглядати як одне із найважливіших конституційних прав людини, а також як одну із найвищих соціальних цінностей у правовій, демократичній європейській державі. Відтак безпека як правове явище розуміється нами як створення такого правового механізму (чи правової системи), який допомагає людині у реальній небезпеці, адже як правило учасники кримінального провадження, наприклад, свідки, потерпілі, умисно відмовляються від дачі тих чи інших свідчень або співпраці зі слідством, оскільки мають побоювання, що це може загрожувати їм не лише під час кримінального провадження, але й в подальшому в житті.

З метою з'ясування сутності безпеки учасників кримінального провадження, звернемося до наукового аналізу поняття безпеки. Так, слово «безпека» у словнику української мови тлумачиться як «стан, за якого не загрожує небезпека комусь або чомусь», у свою чергу «небезпека» характеризується як «можливість настання якогось нещастя, лиха, катастрофи» [1, с.953]. У тлумачному словнику В. Даля безпека визначається як «відсутність небезпеки; збереження, надійність» [2, с.135]. З огляду на етимо-

логію, можна сказати, що слово безпека по-перше, це певний стан чогось або чогось, зокрема об'єкта або суб'єкта; по-друге, це надійний, захищений стан, за якого не загрожує небезпека заподіяння шкоди; по-третє, за такого стану об'єкт або суб'єкт забезпечені від будь-яких загроз чи ризиків зазнати шкоди. Таким чином, в цілому термін безпека змістовно відкривається як складне та багатовимірне правове явище, яке у різних площинах набуває відповідних змісту та форми, адже мова йде про певний стан правової захищеності суб'єкта або об'єкта, проте, з огляду на предмет нашого дослідження слід підкреслити, що це є все ж, особливий стан у межах кримінальних процесуальних правовідносин у визначений період часу та за певних умов. Так, відповідно до п. 3 ст. 206 КПК України загальним обов'язком судді щодо захисту прав людини є вжиття необхідних заходів для забезпечення безпеки особи згідно із законодавством. У цьому контексті також варто зазначити, що безпека не є визначеним правовим станом, забезпечивши який можна вважати задачу правового регулювання у царині кримінальних процесуальних відносин виконаною. Хоча ідея забезпечення безпеки є і разовою самоціллю, яка полягає у досягненні конкретного результату, проте, це є стабільний триваючий процес, у тому числі через постійне удосконалення кримінального процесуального законодавства таким чином, щоб забезпечити виконання за його допомогою однієї із головних функцій галузі – захисної. У даному випадку поняття безпеки найбільш комплексно відображає завдання кримінального процесуального права відповідно до встановленої мети правового регулювання, – захищеність життєво важливих прав учасників кримінального провадження через своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізацію реальних та потенційних загроз. Так, у п. 2 ст. 232 КПК України встановлено проведення допиту, впізнання у режимі відеоконференції під час досудового розслідування при необхідності забезпечення безпеки осіб, у п. 4 ст. 240 КПК України визначено, що проведення слідчого експерименту допускається за умови, що при цьому не створюється небезпека для життя і здоров'я осіб, які беруть у ньому участь, чи оточуючих, не принижуються їхні честь і гідність, не завдається шкода.

Таким чином, можна зробити висновок, що безпека учасників кримінального провадження – це стан правової захищеності учасників кримінального провадження за якого їм не загрожує небезпека через несвочасне виявлення, запобігання і нейтралізацію реальних та потенційних загроз.

Безпека учасників кримінального провадження здійснюється через заходи її забезпечення. Так, ст. 1 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» визначено, що забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, тобто у виявленні, попередженні, припиненні, розкритті або розслідуванні кримінальних правопорушень, а також у судовому розгляді кримінальних проваджень, – це здійснення правоохоронними органами правових, організаційно-технічних та інших заходів, спрямованих на захист життя, житла, здоров'я та майна цих осіб від протиправних посягань, з метою створення необхідних умов для належного відправлення правосуддя [3]. У свою чергу Закон України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» передбачає спеціальні заходи щодо забезпечення безпеки осіб, які перебувають у сфері кримінального процесу, серед яких виокремлюються не лише кримінально-правові та кримінально-процесуальні, а й цивільно-правові, адміністративно-правові, організаційно-технічні та інші [4]. Крім цього, ч.3 ст. 13 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» встановлює, що у разі виникнення загрози життю, здоров'ю або майну особи, яка залучається до виконання оперативно-розшукової діяльності, її захист забезпечується в порядку, передбаченому для соціального та правового захисту працівників оперативних підрозділів, правоохоронні органи, на які покладено захист, зобов'язані вжити спеціальних заходів для забезпечення їх безпеки – зміна даних про осіб, зміна місця проживання, роботи та навчання, інших даних у порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України [5]. Таким чином, ми можемо зробити висновок, що вищевказані законодавчі підходи щодо правової сутності забезпечення безпеки учасників кримінального провадження в цілому зводяться до певної системи правових, організаційних, технічних або інших заходів, які спрямовані на захист життя, здоров'я, майна, честі, гідності осіб (та членів їх сім'ї), які беруть участь у кримінальному провадженні, від протиправних посягань та забезпечуються правоохоронними органами. У науковій літературі з цього приводу є різні міркування. Так, на думку В.М. Тертишника «забезпечення безпеки учасників кримінального процесу – це здійснення правових, організаційно-технічних та інших заходів, спрямованих на захист життя, здоров'я, житла, майна, честі та гідності цих осіб від протиправних посягань з метою створення необхідних умов для належного здійснення правосуддя» [6, с. 226]. Погоджуючись з позицією вченого додамо, що забезпечення безпеки учасників кримінального провадження неможливе без злагодженої та скоординованої роботи правоохоронних органів. У

зв'язку з цим, процитуємо М.В. Тимчаль, яка слушно зазначає, що “забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві – це діяльність уповноважених законом органів, спрямована на здійснення комплексу (або системи) необхідних заходів (правових, організаційних, технічних та інших) за наявності загрози життю, здоров'ю, тілесній недоторканості, майну, честі та гідності осіб у зв'язку з їх участю в кримінальному процесі та з метою належного здійснення правосуддя (виявлення, запобігання, протидії, розкриття та розслідування злочинів, а також розгляду кримінальних проваджень)” [7, с. 194]. З огляду на вищевикладені думки науковців зауважимо, що поняття житло, вжите перед поняттям майно в цілому охоплюється останнім, тому необхідності у його окремому застереженні немає. Більше того, на нашу думку, у визначенні було б доцільно замість понять житло та майно зазначити єдине, більш широке поняття – власність, що охоплює вказані поняття, адже мова йде про матеріальне чи інтелектуальне майно, яке перебуває у володінні власника. Також звертає увагу на себе поняття тілесна недоторканість, вжите після понять життя та здоров'я, яке за своєю сутністю є складовою такого поняття як особиста недоторканність, що включає не лише тілесну, а й психічну недоторканність, та в цілому безпосередньо пов'язане з певними загрозами життю і здоров'ю людини, тому, на нашу думку, він не потребує окремого виокремлення у легальному визначенні. Також слід додати, що у науці існує усталені правові поняття – честь, гідність та репутація, підходи до сутності яких, на нашу думку, мають бути дотримані і у визначенні поняття забезпечення безпеки учасників кримінального провадження.

Висновки. Безпека учасників кримінального провадження – це стан правової захищеності, за якого учасникам кримінального провадження не загрожує небезпека через несвоєчасне виявлення, запобігання і нейтралізацію реальних та потенційних загроз. Забезпечення безпеки учасників кримінального провадження – це діяльність правоохоронних органів, спрямована на здійснення необхідних заходів (правових, організаційних, технічних та інших) за наявності загрози життю, здоров'ю, власності, честі, гідності та репутації осіб у зв'язку з їх участю у судовому розгляді кримінальних проваджень.

Список використаних джерел:

1. Словник синонімів української мови : в 2 т. Т. 1. К. : Наукова думка, 2006. 953с.
2. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка. Т. 1–4. Москва: Русский язык, 1978. Т. 1: А. 438с.
3. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: Закон України від 23.12.1993 р. № 3782-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12#Text>.
4. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: Закон України 23.12.1993р. № 3781-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12#Text>
5. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 р. № 2135-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>.
6. Тertiшник В. М. Науково-практичний коментар до Кримінально-процесуального кодексу України. К. 2007. 1056 с.
7. Тимчаль М. В. Криміально-правова охорона в Україні осіб, взяти під захист: дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.08. Львів. 2019. 222 с.